

Néhány adalék

VISSZHANG - LXVII. évfolyam, 39. szám, 2023. szeptember 29.

Láthatóan s érthetően felszaporodtak az *ÉS*-ben is a közreadott gondolatok, töprengések, vélekedések a *diktatúráról*. Ennek számos oka között ott az „eleven seb”: a magyar társadalom vergődése, ennek szerves részeként pedig a kínzó kérdés, hogy mi lehet a felelősségteljes teendők egy különös diktatúra „színezte” világunkban.

Szellemileg is üdítő volt olvasni Schreiner Dénes kifejezetten igényes szövegét e társadalmi jelenségről (*A diktatúra fenomenológiája*, *ÉS*, 2023/35., szept. 1.). Manapság e tematikában is nagy szükség van/lenne arra, amire a szerző vállalkozott: igényesen fogalmazódjék meg egy világos, koherens gondolati rendszerben, hogy a diktatúra legmélyebb, lényegi sajátosságai milyen látványos, egyértelművé rajzolódó jelenségvilágba szövődnek, és hogy a lényeg csupán e „világ” pontos ismeretében érthető meg!

Sch. D. következetes, mély elemzéssel halad előre – a fenomenológián át – e lényeg megértésében. Elemzésében – szerintem – vannak kifogásolható átgondolatlanságok, de ez a produktív gondolatiság értékéből alig von le valamit. (Kifogásolhatónak ítélem pl. azt, hogy a diktatúra *általános lényegének* az elemzését erőltetetten próbálja a „posztmodern” változatra vetíteni. Ezért azután ez a „posztmodernesített” általános lényeg, az ebben felvázolt fenomének pontosan „felismerhetők” pl. a hitleri hatalomgyakorlásban [is]!)

Természetesen nem lehet igényesen beszélni a diktatúra fenomenológiai világáról annak a kérdésnek a felvetése nélkül, hogy egy konkrét diktatúra árnyékában *miben reménykedhetünk*. Ám erre a kérdésre – szerintem – Sch. D. nem kellően átgondolt, elhibázott választ adott. Ezt a benyomásomat látványosan megerősítette szövegének erős feldicsérése (Váradi Róbert: *Az ördög és a tudatlan*, *ÉS*, 2023/37., szept. 15.). Mert ez a reflexió pontosan azokat a megállapításokat emelte ki, nagyította fel, amelyek szerintem tarthatatlanok!

Van ugyanis ennek a tematikának egy „sarokpontja”: *mi teremti meg egy-egy konkrét diktatúra megszületésének és jelenlétének a televényét, valamint a létközegét – és mi pusztíthat el egy diktatúrát?!* Sch. D. és V. R. – végső soron – félreérthetetlen válasza: *döntő elem az egyes ember!* Válaszaik erősen egybeérkeznek. Okfejtéseikben például az egyes ember – szégyen keltette – „másfajta tekintete” ad reményt. „A diktatúrákon átívelt közös idő, a diktátor által meg nem érintett közös terek, a végre egymásra és magunkra vetett emberi tekintet fenntartják a reményt. Innen kell hát elindulni” – olvashatjuk például Sch. D.-től.

S bár V. R. ezt a véleményt némiképp vitatja, ám ő is az egyes ember szerepét helyezi előtérbe. „Álláspontom szerint – írja – (...) az önmagunkba mélyedés, az introspekció és az önreflexió jelentősége és a tudati beállítódás, illetve a tudattalan szerepe (...) fontos, (...) csak az egyéni felelősséggel pallérozott (...) tudati és szellemi beállítottságtól, valamint a *tudattalan* árnyékot vető szerepével való szembenézéstől” várható remény. Szerintem ezek a vélekedések nem átgondoltak. Ugyanis álláspontjuk például nem teszi érthetővé és értelmezhetővé azt az egyszerű és fontos problémát: miért „kíséri” végig az emberiség történetét a konkrét diktatúrák hosszú-hosszú sora?! Nem teszi érthetővé, miért *váltják* (csekély túlzással szólva) akár könnyedén a megdöntött diktatúrákat új és új diktatúrák! Hová tűnt-tűnik a diktatúrák megdöntéséhez akkumulálódott egyéni ellenállás!?

Én azt gondolom, más mozgatórugók másként mobilizálják a diktatúrák „győzelemre jutását” vagy „elbukását”! És ennek megértéséhez át kell helyezni a gondolkodás fókuszát és súlypontját az egyes

emberről! A „titokról” a „zárat” csak az a „tekintet” nyitja fel, amelyik az egyén, valamint a társadalmi hatalommal bíró embercsoport/közösség összefüggésrendszerére irányul.

Ez – rövidre fogva – a következőket jelenti. Tudjuk, hogy az emberi társadalom története a társadalom egésze felett hatalommal rendelkező csoport mindenkori dominanciájának a története. Tudjuk, hogy e hatalom birtokában ez a közösség a *saját csoportérdekeit* törekszik folyamatosan – mindig ösztársadalmi érdekként – megjeleníteni, érvényesíteni.

Ezért például a demokrácia soha nem *ösztársadalmi* érdekérvényesítés. Az „összjó”, a „közérdek” stb. – ezek a maguk szószerintiségében mindenkor üres lózungok.

Mindennek értése és érvényesítése természetesen nélkülözhetetlen a diktatúra lényegének a megértéséhez, de ez még nem elegendő! Szükséges egy következő gondolati irány is – megfelelő súllyal kell értelmeznünk a társadalmi és az egyéni cselekvések különös dialektikáját. A közösség az egyének sajátos csoportthálója. Valóságosan létezik-működik tehát egy társadalmi „test”. Ám *öntudata* – közvetlenül – csupán az egyes embernek van. Ennek pedig érvényesül egy valóban drámai folyamánya: az egyes embereknek az a folyamatos (hamis!) alapélménye, „rögeszméje”: ha az emberi társadalom szembetalálkozik egy – a hatásában – társadalmi léptékű problémával, akkor annak a megoldási mechanizmusa lényegében azonos azzal, ahogyan az egyén („szakember”) megjavít például egy meghibásodott mosógépet. Feltérképezi a probléma lényegét, eszközöket rendel „mellé” – és jó eséllyel megvalósítja a céljait.

Ám az emberi társadalom, az emberiség „célirányossága” nem így működik – pontosabban szólva: ilyen nem működik. *Az emberiség nem egy célirányosan tudatos működésre alkalmas alany.* És ezt az emberiségnek egyre nehezebb, gyakorlatilag szinte lehetetlen tudomásul vennie. Persze szeretnénk, szeretjük ennek az ellenkezőjét tudni-csinálni. De nem működik!

Részben azért nem működik, mert minden közösség a maga részérdekét általános érdeknek kívánja feltüntetni. Ráadásul, ha ehhez hatalma van, törekszik is azt érvényesíttetni. És hát azért sem működik, mert az emberi tevékenységnek (az egyes emberek tevékenységének, hiszen ebből koordinálódik „egyé” az úgynevezett társadalmi tevékenység) – más egyéb mellett – van egy olyan sajátossága: *minden* célirányos tevékenységünk „melléktermékeként” *mindenkor* létrejön valami olyan – nem tudott – következmény, amely amúgy egyáltalán nem volt az egyén, a közösség szándékában. Ennek egyik fő oka az, hogy a tudatosan cselekvő vagy cselekedni próbáló alany az egyes cselekvéseket determináló végtelen sok faktornak mindig csupán egy szerény részét képes megismerni, s ezt a cselekvéskor akceptálni.

Ez a sajátos érdekhelyzet a 8-10 milliárdnyi ember közösségében ránk, az emberiségre nézve mára félelmetessé terebélyesedett. S az emberiség ebben a tömény, áthatolhatatlan „sötétségben kergeti” az úgynevezett racionális megoldásokat – szelektíven gyűjtenénk a szemetünket, s egyidejűleg felperzseljük az őserdőinket!

A diktatúrák történelmi, kvázi végleges felszámolásához az embervilág kvalitása kevés. Nem csak azért, mert az *embervilág* – tudhatóan – *nem egy tudatosan cselekvő alany.* Elvi okokból sose volt az, sosem lesz az. De emellett – ugyancsak elvi okokból – *az emberiség tudása mindig töredék tudás.* Így aztán nem lehet ura a természetnek, s nem lehet ura önnönmagának, vagyis az emberiségnek. Mindennek van – más egyéb mellett – egy fájó következménye. A diktatúrák – míg ember létezik – „*jönnek és mennek*”. Hogy akkor mire számíthatunk?!

Érdeklődő kérdéseinkkel esetleg majd forduljunk a mesterséges intelligenciához!